

การศึกษาเชิงคุณค่าของงานออกแบบสถาปัตยกรรมปฏิสังขน์ ณ วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ทรงสร้างขึ้นเป็นผาติกรรมถ้ำพระราชวังเมืองลพบุรี ที่ยังคงสภาพสมบูรณ์เพียงพอแก่การทำรังวัด ได้แก่

ปฏิสังขน์วัดเสนาศนาราม อำเภอเมืองฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปฏิสังขน์วัดกระวีศราราม อำเภอเมืองฯ จังหวัดลพบุรี

ว่าด้วยเรื่ององค์ประกอบสำคัญทางกายภาพของงานออกแบบสถาปัตยกรรมปฏิสังขน์ ได้พบสาระสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การจัดวางหมู่กุฎิในผังบริเวณของวัดทั้งสองแห่ง กุฎิเป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของประกอบสำคัญของวัดในเวลานั้น หมู่กุฎิถูกจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งที่มองเห็นและเข้าถึงได้ง่ายโดยการหันด้านหน้าหมู่กุฎิเข้าสู่พื้นที่เว้นว่างสาธารณะระหว่างองค์ประกอบสำคัญต่างๆ ซึ่งเชื่อมต่อกันเส้นทางสัญจรไปยังองค์ประกอบที่สำคัญอื่นๆของวัด แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นส่วนตัวด้วยกำแพงที่ปิดล้อมบริเวณหมู่กุฎิเอาไว้ภายใน

2. การจัดวางองค์ประกอบในแผนผังหมู่กุฎิสังขน์ทั้งสองแห่ง เป็นการจัดวางอาคารแบบกลุ่ม (Clustered Organization) กุฎิประกอบด้วยเรือนหลายหลัง จัดวางปิดล้อมพื้นที่เว้นว่างภายใน โดยหันหน้าเรือนแต่ละหลังเข้าสู่ชานกลาง ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่เว้นว่างอเนกประสงค์ระหว่างอาคาร เป็นที่ตั้งอาคารส่วนกลาง ตลอดจนเป็นเส้นทางสัญจร

การจัดวางองค์ประกอบแผนผังหมู่กุฎิที่ปรากฏดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับแนวความคิดในการออกแบบวางผังอันเนื่องมาจาก "พระธรรมวินัย" ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมอันภิกษุควรประพฤติ และขนบธรรมเนียมที่ห้ามภิกษุประพฤติ ซึ่งพระพุทธองค์ได้บัญญัติไว้แล้วแต่ครั้งพุทธกาล

3. รายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆของตัวงานสถาปัตยกรรมปฏิสังขน์ มีพัฒนาการด้านศิลปะสถาปัตยกรรมที่เรียบง่ายขึ้นตามสมัยนิยมทั้งโครงสร้างอาคารและศิลปะตกแต่งอาคาร และแม้ว่ารายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆจะถูกตัดทอนความซับซ้อนลงไปบางประการ แต่ผลงานที่ปรากฏยังรักษาลักษณะพิเศษในงานสถาปัตยกรรมเฉพาะไทยไว้ได้อย่างน่าชื่นชม

ผลของการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นอัจฉริยภาพด้านศิลปะสถาปัตยกรรมชั้นสูงของยุคสมัยที่ควรค่าแก่การศึกษาและพัฒนาสืบต่อไป.